

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙΣΤΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΣΗΜΕΙΩΤΙΚΗΣ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΤΟΥ «ΙΔΙΟΥ»

Ἡ ζωὴ καὶ ἡ φύσις ἐκδηλώνονται μὲ τρόπο πληθωρικό: συνεχεῖς ἰδέες ποὺ ἀφοροῦν σὲ πλεονεκτικὲς θέσεις ὑποκειμένων ποὺ τίς γεννοῦν ἔναντι ἀντικειμένων ποὺ ἔχουν πρακτικὸ ἐνδιαφέρον καὶ συνεχεῖς διακυμάνσεις τῶν σχέσεων μεταξὺ ὑποκειμένων καὶ ἀντικειμένων ἀναλόγως πρὸς τὴν βούληση καὶ τὴν ἐμπειρία τῶν πρώτων¹. Οἱ ἀλήθειες κατακτῶνται ἀναλόγως πρὸς τὴν ὁρμὴ τῆς πραγματικότητος ποὺ κατακυριεύει τίς αἰσθήσεις μας καὶ τὴν λογικὴ μας. Οἱ πλατωνικὲς ἀλήθειες εἶναι ὁρμητικὰ κύματα, οἱ γήινες, οἱ καθημερινές, πιὸ ἥπια. Ἡ πραγματικότης εἶναι μιὰ θάλασσα ποὺ τὰ κύματά της μᾶς παρασύρουν, ἀλλὰ ἐξοικειωνόμαστε καὶ κατανοοῦμε τὴν ἐνέργειά τους, ὥστε νὰ ἐπινοήσουμε τρόπους τῆς δικῆς μας δράσης καὶ ἀντίδρασης, νὰ συνηθίσουμε σὲ πρωτόγνωρους φυσικοὺς μηχανισμούς, νὰ προλάβουμε ἀναταραχές (ἀπὸ τὴν ἐμπειρία μας), νὰ ἐπινοήσουμε ὅσο τὸ δυνατόν σταθερότερα ὄργανα-μέσα διάπλου. Γινόμαστε ἀποτελεσματικοί. Ἡ ἐλεύθερη δράση μέσα στὴν ἀπεραντοσύνη τοῦ κόσμου προσαρμόζεται ὁλοένα στὶς ἀνάγκες τῆς σταθερῆς πορείας, τῆς ὑπερβάσεως τῶν ἐμποδίων, τῆς συμπληρωματικῆς προσπάθειας τῶν συμπλεόντων, τῆς διαχειρίσεως τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς μας ἀναλόγως πρὸς τὴν πραγματικότητα γύρω μας. Ἐτσι στὰ πρῶτα βήματα τοῦ πολιτισμοῦ τὸ ἀνθρώπινο ὄν μὲ δέος εἶχε τὴν μέριμνα νὰ δοκιμάσει καὶ νὰ προσαρμόσει τὴν δική του παρουσία στὶς ἀπαιτήσεις τοῦ περιβάλλοντος: ἐπινοοῦσε μέσα γιὰ νὰ προσαρμοσθῇ. Μετὰ ἄρχισε ἡ ἐξελισσόμενη ψυχοσωματικὴ δύναμη καὶ ἐπινοητικότης τοῦ ἀνθρώπου² νὰ ἐνσωματώνεται στὰ ἐργαλεῖα-μέσα τὰ ὁποῖα ἤλεγξαν βαθμιαῖα πολλὰς δυνάμεις τῆς φύσεως καὶ τῆς ζωῆς. Οἱ ἰδιοσυγκρασίες τῶν ἀνθρώπων συγκρούονται, κατευθύνουν τίς προτιμήσεις, τίς ἀποκλίσεις, τίς ἐπαναστάσεις: ὁ ὀρθολογισμός, ὁ ἐμπειρισμός καὶ ἄλλα σὲ **-ισμός** ἴσως νὰ ἐπινοήθηκαν γιὰ νὰ λυτρώσουν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὰ πραγματικά δεινὰ. Πότε ἱκανοποιεῖται ὁ ἄνθρωπος ὅτι γνωρίζει καὶ διαχειρίζεται σωστὰ τὰ πράγματα; Ὅταν εἰσχωρήσει καὶ ἀνακαλύψει τὸ δικαίωμα τῆς ὑπάρξεως κάθε πράγματος καὶ τῆς πορείας του πρὸς

1. M. ABOULAFIA, Introduction, *Habermas and Pragmatism*, M. ABOULAFIA, M. BOOKMAN and C. KEMP (ἐπιμ.), London, Routledge, 2002, σσ. 7. Ἐπίσης R. SHUSTERMAN, *The Problem of Aesthetics*, ἐνθ' ἂν., σ. 172: Στὸ πλαίσιο τῆς ἀτομικῆς δράσεως εἶναι δυνατόν νὰ ἀναγνωρισθῇ ἡ ἀνάγκη γιὰ τὸ ἕτερον, γιὰ τὸ κοινόν, γιὰ τὸ δημόσιο, γιὰ τὴν κοινωνικὴ σύνθεση.

2. J. J. ANDERSON, *Autonomy, Agency and the Self*, εἰδικότερα ἡ ἐνότης «The growth of autonomy», *J. Habermas, Key Concepts*, B. FULTNER (ἐπιμ.), London, Acumen, U.K., 2011, σ. 105.

τὴν τελειότητα, ἀκόμη καὶ τοῦ κακοῦ. Τὸ «καυτό» γεγονὸς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τὸ διαχειρισθῇ, νὰ περιορίσει τὶς ἀρνητικὲς ἐπιπτώσεις του καὶ νὰ τὸ ἀξιολογήσῃ ὁλοκληρωτικὰ καμμία θρησκεία, κανένα δόγμα. Οἱ θεωρητικὲς προσεγγίσεις ἀδυνατοῦν ν' ἀγκαλιάσουν ἓνα γεγονὸς καθ' αὐτό. Ἐκφράζουν τὴν φιλοδοξία νὰ κατακτηθῇ ἡ ἀλήθεια. Τὰ μέρη κάθε ἔργου/γεγονότος εἶναι πλευρές/ὄψεις τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἐποχῆς κοινῶν ἀνθρώπων. Κατὰ τὴν πραγματιστικὴ θεώρηση τοῦ κόσμου, ὅσο περισσότερο ἀπὸ ἓνα ἔργο ἀναδύεται ὁ «ἥχος τῶν πραγμάτων», τόσο εὐκολότερα κερδίζει τὶς ψυχὲς τῶν ἀνθρώπων, τόσο διαρκέστερα καὶ πλατύτερα ἐπηρεάζει, τόσο πειστικότερα ἐνσωματώνει ἢ ἀποδοκιμάζει ἀπόψεις ἄλλων θεωριῶν. Οἱ λέξεις-κλειδιά τῶν ποικίλων θεωριῶν ποτὲ δὲν χάνουν καθ' αὐτὲς τὴν ἀξία τους. Πρέπει, ὅμως, ὅταν χρησιμοποιοῦνται σὲ κάθε περίπτωση, σὲ κάθε γεγονὸς ἐμπειρικὸ νὰ λαμβάνουν τὴν πραγματικὴ σημασία τους σὲ σχέση μὲ τὰ πράγματα-ἀντικείμενα στὰ ὁποῖα ἀναφέρονται. Οἱ λέξεις-κλειδιά ἀνοίγουν ἓναν δρόμο στὴν ἱστορία τοῦ πνεύματος στὸν ὁποῖο κυκλοφοροῦν καὶ ὁλοένα ἐντάσσονται νέες λέξεις ἐμπλουτίζοντας τὶς πρῶτες. Κάθε στάση στὴν κοινὴ πορεία εἶναι ἡ συνείδηση τῆς ἀνάγκης γιὰ ἓναν νέο προσανατολισμὸ τῆς θεωρητικῆς σκέψεως, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει ἐγκατάλειψη τῶν ἀποτελεσματικῶν χρήσεων τῶν προηγουμένων θεωριῶν (τῶν νόμων). Οἱ νόμοι ἰσχύουν κατὰ προσέγγιση καὶ προσφέρουν κάποια ὠφέλεια, συμβολίζουν κάποιες ἀλήθειες, ἐπιβεβαιώνουν ἓνα μέρος ἀπὸ τὴν ἀλήθεια τοῦ πράγματος, ἓνα μέρος ἀπὸ τὶς ιδέες μας, αἰτιολογοῦν ἀπόψεις καὶ καταστάσεις, διαμορφώνουν μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τους ἐπιλογὲς καὶ κουλτούρες³. Ὅταν ὁ νόμος κατὰ τὴν ἐφαρμογὴ του ἀποδείξει μέσα στὸν χρόνον ὅτι εἶναι κατάλληλος γιὰ νὰ διαχειρισθῶμε πραγματικὰ καὶ ἐπίκαιρα γεγονότα, γιὰ νὰ ὁργανώσουμε τὴ δράση μας κατὰ περίπτωση, τότε ἰσχυρίζομαστε ὅτι οἱ ιδέες μας, τὰ πράγματα, ἡ δράση μας συνδέονται ἀσφαλῶς πρὸς ἓναν σκοπὸ. Αὕτῃ εἶναι ἡ **ὁργανικὴ ἀλήθεια**. Ἡ κάρπωση τῆς ἀληθείας αὐτῆς εἶναι ἀδιάφορο ἂν θὰ κλονίσαι προηγούμενες ἀλήθειες ποὺ εὐδοκίμησαν σὲ προηγούμενες φάσεις τῆς ἱστορίας, εἶναι ἀδιάφορο ἂν θὰ εἶναι ἀπόλυτη ἢ αἰώνια ἀλήθεια ἀποδεκτὴ ἀπ' ὅλους: ἡ ὁργανικὴ ἀλήθεια ἱκανοποιεῖ τὴν ἰδιαίτερη σύνδεση ιδέας-δράσεως-ἀποτελέσματος. Ὅταν μία τέτοια νέα συνάφεια καὶ συνοχή⁴ διανοίγει τοὺς ὀρίζοντες τῆς γνώσεως καὶ τῆς πρακτικῆς, τότε αὐτομάτως καὶ αὐτοδικαίως μία νέα ἀλήθεια προστίθεται σὲ τὶς προηγούμενες, νέα κριτήρια ζωῆς δοκιμάζονται, κερδίζεται μία μάχη κατὰ τοῦ δογματικοῦ ὑποκειμενισμοῦ. Τὸ ἴδιον-πραγματικὸν δὲν εἶναι οὔτε ὑποκειμενικὸ οὔτε ἀντικειμενικὸ, οὔτε κοινὸς νοῦς, οὔτε κάτι τὸ ἀφηρημένο, ἀλλὰ οὔτε ἐναντιώνεται στὰ παραπάνω: εἶναι ἴδιον-συντελούμενον. Συντελεῖται λ.χ. μία χημικὴ ἔνωση, ἓνα θαυμάσιο ἔργο ἢ ἓνα ἄσχημο ἔργο, ἓνα κοσμικὸ γεγονὸς, ἓνα ἔγκλημα (ἢ καταστροφὴ τοῦ περιβάλλοντος).

3. R. SHUSTERMAN, The Problem of Aesthetics, *ἐνθ' ἂν.*, σσ. 175-181.

4. D. INGRAM, The Sirens of Pragmatism Versus the Priests of Proceduralism, *ἐνθ' ἂν.*, σσ. 88, 89 καὶ 90. F. I. MICHELMAN, The Problem of Constitutional Interpretive Disagreement, *ἐνθ' ἂν.*, σσ. 129 καὶ 130.

Είναι μία αλήθεια πραγματοποιούμενη, επίκαιρη, ή οποία ωστόσο είναι αλήθεια-μέχρις-ένος-σημείου και της οποίας το μέγεθος το βιώνουμε και αναμένουμε έναγωνίως τὰ ἀποτελέσματα, ἀναδιπλώνοντας συγχρόνως και τὴ δράση μας προκειμένου ν' ἀναστρίψουμε ἓνα κακὸ πὺν συντελεῖται, ἢ νὰ προεκτείνουμε τὶς συνέπειες ἑνὸς καλοῦ. Τὸ ἴδιον-συντελούμενον σημαίνει μορφή ζωῆς στὴν ὁποία ὑπαισθάνονται καὶ τὴν καθιερώσουν ἢ ὄχι, οἱ ἰδέες μας γιὰ τὸ καλὸ, τὸ ἀληθινὸ, τὸ ὡραῖο καὶ τὰ αἷτια πὺν «γέννησαν» ἓνα πρᾶγμα, ἓνα γεγονός στὸ ὁποῖο ἐμπλεκόμεθα καὶ ἀπαιτεῖ νὰ τὸ διαχειρισθούμε προκειμένου νὰ ὑπάρξει ὄφελος ἄμεσο, τὸ καλύτερο πὺν θὰ μποροῦσε νὰ ὑπάρξει. Τὸ καλύτερο εἶναι τὸ ἀληθινότερο (ὀρθότερο). Δὲν πρόκειται γιὰ μετάβαση ἀπὸ τὸ ἀφηρημένο στὸ συγκεκριμένο, ἢ τὸ ἀντίθετο. Εἶναι ἡ κάρπωση τοῦ πλεονεκτήματος τοῦ συγκεκριμένου συνδυασμοῦ (ἢ ἀνωτέρω περιγραφόμενη συνάφεια). Ἔτσι καρπωνόμεθα τὸ πλεονεκτικὸ «ἴδιον», τὸ «ἴδιον» πὺν σώζει καὶ τὰ ἄλλα, τὴν *ιδιαιτερότητα* τῆς πραγματικότητος ἐκείνη τὴν στιγμή, τὶς ἰδιαιτερές σχέσεις πὺν προωθοῦν τὴν συμφωνία τῶν προϋποθέσεων γιὰ νὰ παραχθῇ μία μορφή ζωῆς καὶ ἀπομακρύνουν τὴ σύγκρουση καὶ τὴν τελικὴ καταστρεπτικὴ διαφωνία. Στὴν κάρπωση τοῦ πλεονεκτικοῦ «ἰδίου» ἐμφανίζονται πολλὲς ἀλήθειες, λ.χ. συναισθήματα κοινωνικά. Ὅλα ὁμῶς συγκλίνουν σὲ μία συντελούμενη θεμελιώδη ἀλήθεια. Τὸ πλεονεκτικὸ ἰδιαιτερο στοιχεῖο πὺν συντελεῖ στὴν τελικὴ συνένωση προϋποθέτει αὐτὸ πὺν πρεσβεύει ὁ πραγματισμὸς τοῦ W. James: πάντοτε ἐμφανίζονται νέα στοιχεῖα πὺν ἐπιζητοῦν νὰ ἐνωθοῦν μὲ τὰ ἤδη ἀναγνωρισμένα. Στὴ φύση τῶν πραγμάτων ἐπιμένει νὰ θριαμβεύει (πολλὲς φορὲς μὲ ἡρωϊκὸ τρόπο) τὸ αὐτεξούσιο. Ἡ ἀναζήτησις τῆς ἐνότητος τῆς γνώσεως τῶν πραγμάτων ἔλκει τὴ διάνοηση. Πέρα ἀπὸ τὴν ἐνότητα τοῦ κόσμου ὡς ἀντιληπτικὸ ὅλο (ἀντικείμενο), πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ὁ τρόπος πραγματώσεως τῆς συνεχείας τῶν πραγμάτων. Ἐμφανίζονται ἐπιδράσεις καὶ διαντιδράσεις πὺν ἐγγυῶνται τὴν ἐνωση τῶν πραγμάτων, λ.χ. ἡ δύναμη τῆς βαρύτητος. Ὅμως ἡ ἀδράνεια διακόπτει τὴ συνέχεια. Τὰ διάμεσα θριαμβεύουν ὅταν «ἀναγνωρίζονται» μεταξύ τους στὸ πλαίσιο ἑνὸς ἰδίου μηχανισμοῦ λειτουργίας πὺν παράγει συγκεκριμένα ἀποτελέσματα, καὶ ἑνὸς ἰδίου-ἀντί-μηχανισμοῦ πὺν διακόπτει αὐτὴ τὴν παραγωγή, ἀλλάζει τὴ σειρά τῶν διάμεσων, ἀλλάζει τοὺς συνδυασμοὺς τῶν πραγματικῶν ὁρῶν γνώσεως καὶ ὑπάρξεως, ὅπως τοὺς ὁρίσαμε ἀνωτέρω. Ἡ πραγματικότητα εἶναι μορφὲς ζωῆς πὺν ἀντιστοιχοῦν σὲ νοητικὰ σύνολα καὶ οἱ μεταξύ τους σχέσεις σὲ νοητικὲς συναρτήσεις. Ἀνάλογοι μ' ὅλα αὐτὰ εἶναι οἱ σκοποὶ. Ὅπως καὶ κάθε μορφή ζωῆς ἔτσι καὶ κάθε ἐπὶ μέρους σκοπὸς ἐνσωματώνεται στὸν μεγαλύτερο, μέχρις ὅτου ν' ἀποδειχθῇ ὅτι ἐνσωματώνονται ὅλοι στὸ σχέδιο τῆς δημιουργίας τὸ ὁποῖο καθ' αὐτὸ εἶναι αἶνιγμα, παραμένει ὑπόθεση λογικὴ καὶ θεμιτὴ γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ὑπέρτατο γένος. Ἐδῶ μπορεῖ νὰ ἔχει θέση μόνον ἡ πρώτη αἰτία, ἡ καθαρὴ ἐνότης. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς νοητικὲς ἐνότητες (λ.χ. κατηγορίες) πὺν εἶναι ὁ τρόπος γιὰ νὰ ἐρμηνεύσουμε τὴν συνοχὴ τῶν ποικίλων εἰδῶν τοῦ κόσμου, ἢ ἴδια ἡ δράση δημιουργεῖ συνεχῶς κοινωνίες καὶ συστήματα συνοχῆς. Κάθε τέτοιο σύστημα περιέχει πολλὲς μορφὲς πραγμάτων μὲ ἴδιο περιεχόμενο, λ.χ. κοινωνία μὲ συγκεκριμένα ἔθνη.

Ὅπωςδήποτε τὰ εἶδη τῆς ἐνότητος, κυρίως ἡ νοητικὴ ἐνότης, εἶναι προϊόντα ἐξελιξεως τῶν εἰδῶν, πλουσιῶν βιωματικῶν ἐμπειριῶν σὶς ὁποῖες ἀνιχνεύθηκε ἡ ἐνιαία πηγὴ ὅλων τῶν πραγμάτων πὺν παραμένει ἴδια, ἐνῶ ἡ ποσότης τῶν

ἐμπειριῶν αὐξάνει. Οἱ κατηγορίες καὶ τὰ πράγματα: ἔχουν οἱ μὲν μεγαλύτερη ἀξία ἀπὸ τὰ δέ; Ὁχι. Γιατί, ὅταν ἕνας κανόνας ἰσχύει γιὰ τὰ πράγματα τοῦ ἰδίου γένους, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπεκταθῇ ἡ ἰσχὺς του σὲ ἄλλα γένη. Ἀφήνοντας τὶς «κοινὲς κατηγορίες» (κοινὸς νοῦς) καὶ υἰοθετῶντας τὸ κριτικὸ πνεῦμα τοῦ Hegel καταλήγουμε στὸ νὰ θεωροῦμε ὡς συνδετικούς ἄρμους μεταξὺ τῶν πραγμάτων ὅχι τὶς περιορισμένες κατηγορίες τοῦ κοινοῦ νοῦ, ἀλλὰ τὴ σημασία καὶ τὴν ἀξία τοῦ ἐλαχίστου πράγματος μεταξὺ τῶν ἄλλων πραγμάτων. Ἡ γλῶσσα πρέπει νὰ συμφωνήσῃ μὲ τὴν πραγματικότητα, καὶ ὅχι ἡ πραγματικότητα μὲ τὴ γλῶσσα. Ἡ ἀλήθεια ποὺ κρύβει τὸ πρᾶγμα χρειάζεται ἐρείσματα γιὰ νὰ καταστῇ ἔγκυρη, γιὰ νὰ μετασχηματισθῇ σὲ ἰδέες, σὲ ἱστορία· χρειάζεται τὴν εὐκαιρία τῆς νοητικῆς καὶ γλωσσικῆς πραγματώσεως, δηλαδή τῆς ἀναφορᾶς τοῦ πράγματος α) στὸ ἐπίπεδο τῆς ἀντιλήψεως καὶ τοῦ λόγου καὶ β) στὸ ἐπίπεδο τῆς χρησιμότητος καὶ τῆς ὠφελιμότητός του, ὥστε νὰ ὑποκινηθῇ καὶ ἡ συγκεκριμένη ἀντίστοιχη ἐνέργεια. Ἡ εὐκαιρία αὕτη δὲν ἀποτελεῖ πάντοτε πλήρη φανέρωση καὶ κωδικοποίηση τῆς ἀληθείας, ἰδιαίτερα ὅταν γίνεται ἀναφορὰ πράγματος ποὺ ἐξελίσσεται καὶ μεταμορφώνεται ραγδαίως. Συνεπῶς ὑπάρχουν βαθμοὶ συναφείας καὶ συμφωνίας τῆς πραγματικότητος πρὸς τὴν διάνοηση. Ὁδηγὸς σωστῶν ἐπιλογῶν ἀναφορᾶς τοῦ πράγματος στὸ σύστημα συναφείας τῆς πραγματικότητος πρὸς τὴν διάνοηση εἶναι ἡ γενετική του σύσταση, ὅ,τι προηγεῖται τῆς πραγματικότητος ποὺ φαίνεται καὶ ἐνεργεῖ. Οἱ βασικὲς ἀρχὲς ἰσχύουν ὡς ἀρχὲς ἀκολουθίας ἰδίων-μέσα-στὴν-ἐτερότητα. Τὸ ἴδιον εἶτε ὡς πρωτεϊκὸ (μετασχηματιζόμενο), εἶτε ὡς ὑποστασιακό, ἔχει τὴ δύναμη νὰ συναντᾷ ἀνάλογα ἴδια προκειμένου νὰ ὑποστηριχθῇ ἢ νὰ διορθωθῇ μία σκέψη ἢ μία συμπεριφορὰ, καὶ νὰ διαμορφωθῇ μία ἰδιαίτερη μορφή ζωῆς ποὺ δὲν δεσμεύει τὴν ἴδια τὴ δύναμη τῆς ζωῆς γιὰ συνέχεια, ἀλλὰ κυοφορεῖ τὴν ἴδια τὴν ἀλήθεια τῆς συνεχείας: σὰν ἀντανάκλαση, σὰν κῦμα φωτός, σὰν «προῖκα» τοῦ σπέρματος ποὺ φέρει μία νέα ἀναδεικνυόμενη μορφή. Ἀρκεῖ νὰ ἀποσπασθῇ μία στιγμή ἀπὸ τὴν αἰωνιότητα, νὰ γεμίσει δράση καὶ ἰδέες, ἀληθοφανεῖς, ἢ διαφορούμενες, ὅμοιες καὶ ἀνόμοιες, γιὰ νὰ καρποφορήσῃ ἕνας ὁδηγός, ἐκείνη ἡ λογικὴ μορφή ποὺ θὰ στηρίξει τὶς ἄλλες. Ὁ J. Habermas (*lifeworld and communicative action*) ἀναφέρει τὴν ἀνάγκη τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐπικοινωνιακοῦ λόγου, ὥστε νὰ καλλιεργηθῇ ἡ ἐκφραστικὴ δομὴ καὶ ἡ ἐπιχειρηματολογία ποὺ ἀποδεικνύουν ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἀποκτοῦν τὴν ἱκανότητα νὰ κατανοοῦν ιδιότητες τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου καὶ νὰ υἰοθετοῦν ὁ ἕνας μὲ τὸν ἄλλο τὶς ἴδιες σχέσεις μὲ τὸν κόσμο. Συνεπῶς, ἐμπλουτίζουν τὴν ἐπικοινωνιακὴ ἐμπειρία τους καὶ μὲ τὴ λογικὴ ἱκανότητα ὑποστηρίζουν τὴν ἐλεύθερη διακίνηση ἰδεῶν, τὴν προσωπικὴ αὐτονομία, ὥστε ἡ ζωὴ ἐκάστου εἶδους στὴ γῆ νὰ προστατεύεται, ἐφ' ὅσον μὲ τὸν ἐπικοινωνιακὸ λόγο ἐξηγοῦνται οἱ ἐπιλογές ἐκάστου καὶ συζητοῦνται προκειμένου νὰ βελτιωθοῦν γιὰ τὸ καλὸ ὅλων. Στὸ πλαίσιο αὐτὸ θριαμβεύει ἡ κριτικὴ αὐτονομία ὡς ἀτομικὸς ὑπεύθυνος λόγος καὶ διαδικασία ἐκμαθήσεως. Ἡ δυνατότης αὕτη συνδέεται μὲ τὴν ὀρθότητα τῶν ἐπιλογῶν (ὅχι μὲ τὴν ἀλήθεια καθ' αὐτή). Ἦδη διαφαίνεται ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω ὅτι κάθε εἶδος *αὐτοπροστατεύεται* στὸν βαθμὸ ποὺ συμμετέχει μὲ τὴ δομημένη συμπεριφορὰ του (γνώσεις, ἰδιαίτερα φυσικά καὶ ἐπίκτητα χαρακτηριστικά, ἔξεις καὶ συνήθειες) στὴν κοινωνικὴ, πολιτικὴ, ὑλικοτεχνικὴ καὶ πολιτιστικὴ δόμηση τῆς ζωῆς. Ἡ αὐτονομία ἐγγυᾶται τοὺς

ρυθμούς και την αποτελεσματικότητα για την κοινή ζωή της λειτουργικής διαφορετικότητας των όντων⁵.

Είναι μία ξεχωριστή πραγματικότητας δομούμενη, υπέρσχη, που ακριβώς είναι πραγματικότητας, γιατί δεν αντιγράφεται ούτε είναι αποτέλεσμα μιμήσεως: αναδύθηκε μέσα από τη δράση, τις φυσικές έξεις, τους φυσικούς νόμους, από τις ξεχωριστές συναντήσεις «ιδίων». Τέτοια «ίδια» στον πραγματισμό πρέπει να θεωρηθούν οι λέξεις που αντιστοιχούν σε όνότητες ιεραρχικές και ιεραρχούμενες, δηλαδή Λόγος, Έγώ, Φύση, Ζωή, Κοινό, Ίδιο (όμοιο), Διάφορο, Νόμοι, λέξεις τις οποίες ή Σφίγγα του σύμπαντος «ἐκτοξεύει» για να συναντήσουν τον ανθρώπινο λόγο, το ανθρώπινο αίσθημα, τις ατομικές ψυχές, να μπολιαστούν σ' αυτές ως πρωτεϊκές αρχές. Το ερώτημα «ποιές δυνατότητες ἐγκυμονεί κάθε στιγμή;» αφορά στην ίδια την ατομική ύπαρξη. Η αρχή και η κατεύθυνση αυτής προκύπτουν στην διαμορφωτική βουλευτική ενέργεια του προσώπου. Το αποτέλεσμα είναι σύνθετο, όπως είναι η πραγματικότητας καθ' αυτή. Οι ανάγκες της στιγμής και το βίωμα του καλού και του κακού είναι ενδείξεις της μείξεως καλών και κακών «ἀληθειών». Το ίδιον-συντελούμενον είναι η ανάγκη της στιγμής, η ωφέλεια της στιγμής, η αύξηση ή μείωση δυνάμεων και συνεπώς αξιών, ή δημιουργική λειτουργία του «Έγώ», ή αξιοποίηση του προσώπου, ή μεταμόρφωση του ιδανικού σε ήθικό και πραγματικό, ο λόγος που ζή και ενώνει ἀλήθειες σε μορφικά σύνολα ωραία και αγαθά. Η πορεία και η σωτηρία του σύμπαντος εξαρτάται από την ἀκολουθία και την σωτηρία των «ιδίων». Το ίδιον-συντελούμενον κινδυνεύει, καταπολεμείται και εξαφανίζεται από τον ακραίο ἐγωισμό, από το κυνήγι και τη ματαιοδοξία για το καινούργιο, από την απαξίωση του καντιανού πράγματος καθ' αυτό, από την ἄρνηση του πλουραλισμού. Το ίδιον-συντελούμενον ως πράγμα/ πράγματα είναι η ἐπιβεβαίωση της ἄπειρης ἀκολουθίας πραγμάτων στο σύμπαν. Για να θεμελιωθῇ μία κοινή ἠθική σωτηρίας πρέπει κάθε ἄτομο να αίσθάνεται την ωφέλεια που θὰ ἔχει «συμμορφούμενο» πρὸς τοὺς ἐναργείς κανόνες που ὑπαγορεύουν τις ἐπιλογές και την ἀκολουθία ἐνεργειῶν και αποτελεσμάτων. Για να φωτισθῇ ἡ ἀκολουθία είναι ἀνάγκη νὰ ἐξαρτηθῶν τὰ πολλὰ ἀπὸ ἓναν «ὁδηγό»: ἡ θεωρητικὴ γνώση περὶ τοῦ ωραίου ἀποτελεῖ «ὁδηγὸ» γιὰ τὴν μετέπειτα αἰσθητικὴ ἐμπειρία, τὴν εὐχαρίστηση και τὴν ἐξαντικεμένηση τῆς ιδέας τοῦ ωραίου στὰ δημιουργήματά μας. Ἡ ἀκολουθία και ἡ προτίμηση τῶν πραγμάτων ἐξαρτῶνται ὅχι ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ ἀξία κάθε πράγματος, ἢ τὴν ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια και ὠραιότητα, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ πλεονεκτήματα κατὰ περίπτωσιν και τὴν ἀρχὴ τῆς ὠφελιμότητος σὲ κάθε στιγμή: ἓνα εἶδος αὐτὴ τῇ στιγμῇ ἔχει μεγαλύτερη ἀξία και χρησιμότητα ἀπὸ ἄλλα. Ἡ συνήθεια (ὅ,τι και ὅπως καθιερώνεται) και ἡ βεβαιότης ἐπηρεάζουν τὴν κατάταξιν τῶν κριτηρίων. Κριτήρια γιὰ τὴ «σειρὰ που ἀκολουθεῖται» κατὰ περίπτωσιν εἶναι τὰ ἐξῆς: προτίμηση στοὺς «τρόπους»⁶ που ἀναδεικνύουν τις καλὺ-

5. J. HABERMAS, *Zwischen Naturalismus und Religion: Philosophische Aufsätze*, Frankfurt, Suhrkamp, 2005. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Theorie des kommunikativen Handelns*, 2 τόμ., Frankfurt, Suhrkamp, 1981. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Nachmetaphysisches Denken*, Frankfurt, Suhrkamp, 1988.

6. Ε. ΜΑΡΓΑΡΙΤΟΥ-ΑΝΔΡΙΑΝΕΣΗ, *Εκλεκτικιστικοί τροποποιητικοί ὅροι τῆς σχεσιακῆς πραγματικότητος και κυβερνητικὸς ρεαλισμός*, Ἀθήνα, 2011.

τερες και ωφελιμότερες ιδιότητες των πραγμάτων· αποδοχή μᾶλλον αὐτοῦ ποὺ ἀξίζει γιὰ ὅλους· διάκριση τῆς εὐτυχίας ἀπὸ τὴν εὐχαρίστηση· διάκριση τῆς στερεώσεως βασικῶν ὅρων ζωῆς ἀπὸ τὸ αἶσθημα τῆς ἐλλείψεως ποὺ εἶναι συνυφασμένη μὲ τὴν ἐνεργητικὴ φύση, ὥστε νὰ ἐκπληρώνονται οἱ διαδοχικοὶ στόχοι καὶ οἱ ἐπιθυμίες· ἡ ἐπιλογή τοῦ κατάλληλου καιροῦ γιὰ τὴν ἐκπλήρωση· ἡ ἐπιτυχία ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐμπειρία καὶ τὴν κρίση· ἡ ἀνικανότης ὡς πρὸς τὴν ἐπιλογή διαφόρων πραγμάτων, ἡδονῶν καὶ συμπεριφορῶν ἀνατρέπει τὴ φυσικὴ καὶ λογικὴ ἀκολουθία ἐνεργειῶν. Ἡ τήρηση τῶν κανόνων εἶναι πιθανὸν νὰ ἐξασφαλίσει τὴν ποσοτικὴ καὶ ποιοτικὴ ωφέλεια ἀπὸ τὴν ἀκολουθία πραγμάτων καὶ ἐνεργειῶν. Φαίνεται πὺς ἡ συνεχὴς ἐναλλαγὴ πραγμάτων καὶ δράσεως μετριάζει τὴν πιθανότητα τῆς μοιραίας γιὰ τὸν ἄνθρωπο καταλήξεως ἀπὸ μία ὀδυνηρὴ συνάντηση αὐτοῦ μὲ τὴν πραγματικότητα: *ἡ συνεχὴς δράση ἀπορροφᾷ τὸν πόνο ποὺ προέρχεται ἀπὸ μία συγκεκριμένη πηγή*. Ὡς, ὅταν εἶναι διαρκῶς «ἀνοιχτὰ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς», θὰ ὑπάρχουν πάντα πηγὲς γνώσεως, ἀνακουφίσεως καὶ ἀναδομήσεως. Ἡ συμμετοχὴ τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἀκολουθία τῶν πραγμάτων μέσα στὸν χρόνον καὶ στὸν τόπον ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν φύση τοῦ καὶ ἀπὸ τὴν καλλιέργεια τῆς προσωπικότητός του. Ἡ συμμετοχὴ αὕτη εἶναι θετικὴ καὶ ωφέλιμη γιὰ ὅλους, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἐμφορεῖται ἀπὸ αἰσθήματα ἀγάπης. Ἡ πράξη αὕτη καθ' αὐτὴν ποτὲ δὲν εἶναι ωφέλιμη· μία πράξη θεωρεῖται ωφέλιμη ὡς πρὸς τὴν πρόθεση ποὺ τὴν κυοφόρησε καὶ ὡς πρὸς τὰ ἀποτελέσματα ποὺ τὴν ἀκολουθοῦν. Ἡ ἐπιλογή τῆς πράξεως, τὸ ἰδιαίτερον συμφέρον ποὺ ἐξυπηρετεῖ καὶ ἡ στρατηγικὴ ποὺ ἐξασφαλίζει τίς δευτερεύουσες συμπληρωματικὰς πράξεις δὲν συμβάλλουν ἀποκλειστικῶς στὴν ἀτομικὴ (μερικὴ) ωφέλεια. Ἡ ἀτομικὴ ἐνέργεια εἶναι ρυθμιστικὴ, συνδυαστικὴ, κλιμακούμενη, μετασχηματιστικὴ καὶ συλλεκτικὴ· δὲν εἶναι καθ' αὐτὴν παραγωγικὴ· εἶναι ὑποκειμενικὴ καὶ ὑποστηρίζεται ἀπὸ ἐλπιδοφόρα μηνύματα ἢ ματαιώνεται ἀπὸ φοβίες· μόνο ὅταν «μπολιαστεῖ» σὲ ἀντικείμενα τῆς ἐξωτερικῆς πραγματικότητος, ὥστε νὰ παραχθῇ μία ἀλληλουχία ἐνεργειῶν ποὺ ἐνώνουν τὸν κόσμον καὶ τὴν φύση, τότε ὠρμάζουν τὰ κριτήρια τοῦ κοινοῦ καλοῦ. Ὁρμάζει δηλαδὴ ἡ πρόθεση νὰ νομιμοποιηθῇ μία πρακτικὴ σκοπιμότης⁷ ἡ ὁποία προϋποθέτει πολλὰ μέσα, πολλὰς ἐνέργειες, πολλὰ ἠθικὰ κατηγορήματα, σειρὰς ἰδίων καὶ διαφορετικῶν κρίσεων ποὺ, ὡστόσο, συγκλίνουν στὸ ἴδιον πρᾶγμα: στὴν ἀναγνώριση καὶ στὴν ἐπίτευξη αὐτοῦ ποὺ ἀξίζει γιὰ ὅλους. Ἐτσι προκύπτουν οἱ νόμοι. Συγχρόνως προκύπτει καὶ κάτι ἄλλο: ἡ διαμόρφωση ἰδίων κοινωνικῶν αἰσθημάτων, πολιτικῶν καὶ οἰκονομικῶν συστημάτων, ἰδίων καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων. Κάθε ἀτομικὴ πράξη κατὰ τὸν κοινωνικὸ ἀπόηχόν της κρίνεται ὡς πρὸς τὴ συνεισφορά της στὴν ἀνωτέρω διαμόρφωση, ὡς πρὸς τὴ συμβολὴ της στὸν μετασχηματισμὸ τῶν ἰδίων χαρακτήρων (ἀτόμων, ἀντικειμένων, ἐνεργειῶν) σὲ ἀλληλοεπιδρῶντα καὶ συμπλεκόμενα στοιχεῖα.

Ἑλένη ΜΑΡΓΑΡΙΤΟΥ-ΑΝΔΡΙΑΝΕΣΗ
(Ἀθήνα)

7. J. HABERMAS, *Faktizität und Geltung: Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*, Frankfurt, Suhrkamp, 1992. ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ, *Die Einbeziehung des Anderen: Studien zur politischen Theorie*, Frankfurt, Suhrkamp, 1996.